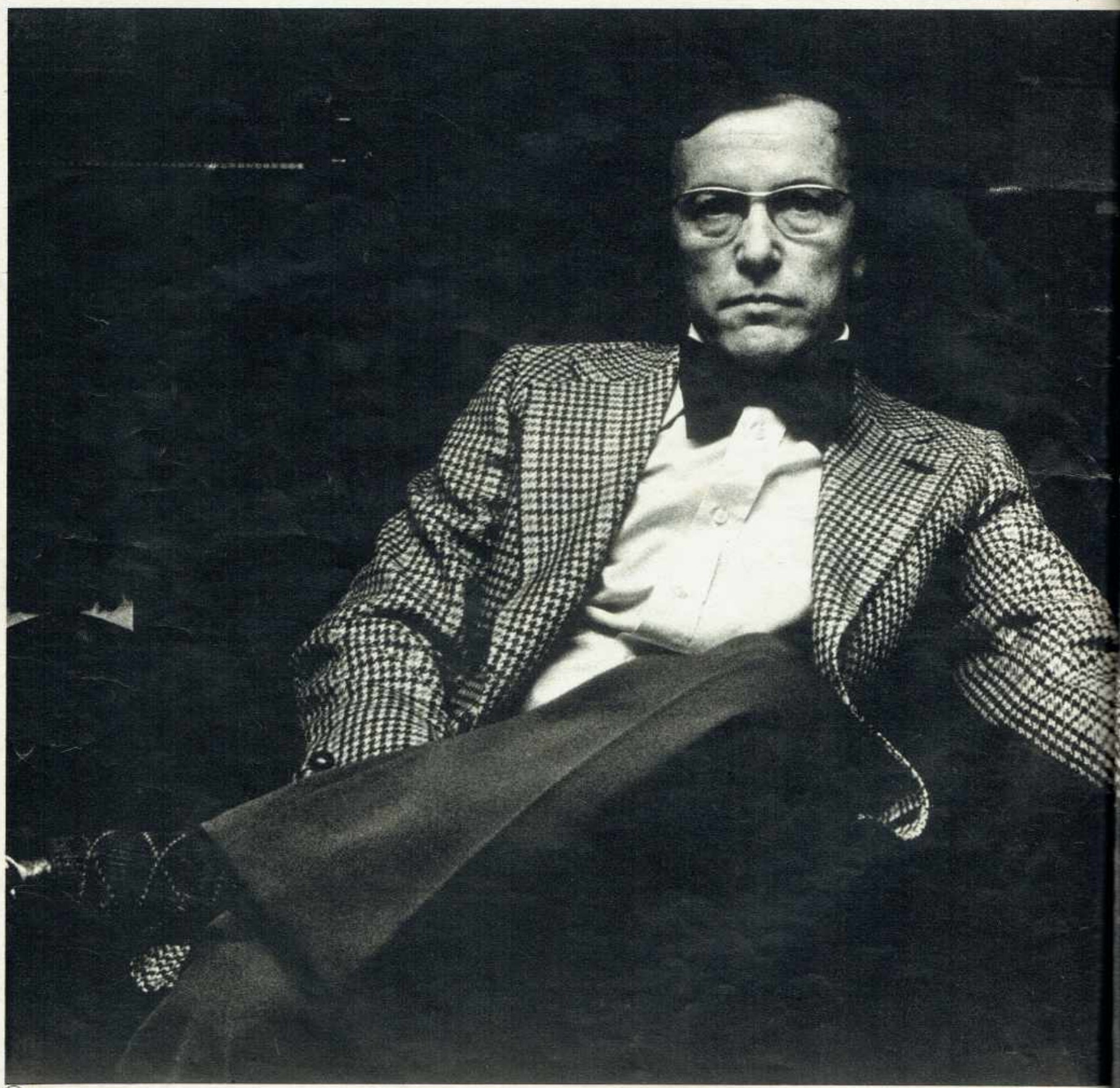

componist hans kox

alleen vanuit de verte zie

je hoe hoog een berg is...

Eind januari worden in Amsterdam, Scheveningen en Rotterdam in totaal vijf uitvoeringen gegeven van de opera Dorian Gray van de Nederlandse componist Hans Kox. De belangstelling voor opera groeit, constateren insiders. Maar de Nederlandse muziekwereld kent talrijke problemen – emotionele armoede, hokjesgeest, de invloed van Calvijn – waarvan een aantal in dit interview ter sprake komt.

Tussen 1952 en 1975 liet Hans Kox 77 werken verschijnen bij de uitgeverij van hedendaagse muziek Donemus in Amsterdam. Daaronder zijn diverse concerten, twee symfonieën en een opera, Dorian Gray, gebaseerd op The Picture of Dorian Gray van Oscar Wilde. Het voltooien van dit werkstuk vergde zeven jaar en was mogelijk door een opdracht van De Nederlandse Operastichting en het ministerie van CRM.

Tussen zijn compositorische werkzaamheden door was Hans Kox ook didactisch actief, onder meer als directeur van de muziekschool in Doetinchem, gedurende twaalf jaar, en nu als docent compositie aan het conservatorium in Utrecht.

Dorian Gray werd in 1974 enkele malen uitgevoerd en de reacties in de pers varieerden van welwillend tot strikt negatief. „Een gaapverwekkende afknapper” (J. Reichenfeld in NRC-Handelsblad) tegenover „een overtuigend succes” (Jaap Geraedts in Het Vaderland). En daartussen „Kox heeft een zeer traditionele opera geschreven en heeft ook niet de pretentie gehad méér te doen dan dat.” (Roel van der Leeuw in Algemeen Dagblad). Ook in de bespreking van de verschillende aspecten zijn de meningen uiteenlopend, wat wellicht tekenend is voor de onervarenheid met het verschijnsel van de immers zeldzame Nederlandse opera.

Een woordvoerder van De Nederlandse Operastichting voegt hieraan toe, dat het publiek bij de uitvoeringen zeer enthousiast was en dat daarom, nu bijna drie jaar na de première, de opera opnieuw op het programma staat. De cast is gewijzigd, de hoofdrol herschreven voor tenor (i.p.v. contra-tenor), terwijl de hele opera een bewerking heeft ondergaan. De Nederlandse Operastichting constateert dat de opera een opleving meemaakt en dat de groeiende belangstelling ook blijkt uit de nieuwe opera's die op stapel staan van andere Nederlandse componisten zoals Hans Henkemans, Peter Schat, Reinbert de Leeuw en Jan van Vlijmen.

Hans Kox noemt Dorian Gray een costuumopera. Hij werkt nu aan een kooropera die geïnspireerd is op het leven van Lord Rochester.

Der Ring des Nibelungen: op oude Germaanse heldensagen gebaseerde opera in vier avondvullende delen die na 21 jaar arbeid in 1876 door Wagner werd voltooid.

De Amsterdamse wethouder voor financiën W. Sinnige heeft inmiddels na besprekingen met de rijksoverheid aangekondigd dat de gemeenteraad op korte termijn een voordracht voor de bouw van het muziektheater kan verwachten. Met de bouw kan worden begonnen na een daartoe strekkend raadsbesluit.

„Toen ik negen jaar was gooide mijn vader me voor de leeuwen.” Hans Kox, nu 46. Hij moest maar zien dat hij het redde achter het orgel tijdens de kerkdienst.

Voor een gesprek met Hans Kox wordt gastvrijheid geboden door de altvioliste Maria Kelemen, die zich met overtuiging inzet voor een vitaler en bruisender muziekleven in Nederland.

Hans Kox. Open blik achter de bril, kleurige vlinderdas. Bereid tot lachen, bescheiden tot hem iets raakt, overtuigd van eigen gelijk.

Hij bevestigt dat de reacties op Dorian Gray hem hebben geschokt, al realiseerde hij zich dat daar behalve muzikale ook muziek-politieke overwegingen achter zaten. De vreugde om aan het stuk te werken, en het te bewerken, zoals nu is gebeurd, weegt evenwel veel en veel zwaarder. Zijn motto is: werk een beetje, werk een beetje hard. En daarop doorgaand: onze welvaart werkt verslappend en daardoor bestaan er voor veel mensen geen echte vreugde en voldoening meer. Het wordt te weinig moeilijk gemaakt, je ziet dat in opvoeding, in religieus opzicht, ook in de muziekwereld. Het is aan de andere kant natuurlijk geheel zinloos iets moeilijk te maken zonder reden. Hij haat bijvoorbeeld erwtensoepp, omdat hij vroeger gedwongen werd die te eten. Zijn eigen kinderen mogen alles laten staan en, zegt hij, dus eten ze alles. Wat niet wegneemt dat mensen er behoefte aan hebben om ergens moeite voor te doen. Kort geleden werd hem op het conservatorium gevraagd: meneer, wilt u eens bóós worden!...

Hij zegt: „Je ziet in de praktijk steeds, dat iemand met minder talent, die zich veel meer moet inspannen om een bepaald niveau te bereiken, het veel verder brengt dan de meer begaafde die het cadeau krijgt.” Over opera's: „Theater. Drama, pathos. De mensen willen lachen en of huilen, ze willen gegrepen worden. Dat kan door de kracht van de muziek. Dat is een mysterieuze eigenschap, muziek bereikt een punt, waarop je niet verder kunt praten en gaat daar voorbij. Dat lukt ook. Daardoor kan een opera een grote tijdsspanne moeiteloos in een paar uur weergeven. Door die wonderbaarlijke kracht van de muziek. Daar gaat het om. Toen jaren geleden het Concertgebouworkest onder mijn leiding mijn tweede symfonie zou uitvoeren gaf ik een technische verklaring vooraf. Iemand in de zaal zei toen dat hij daar met alle bewonde-

ring naar geluisterd had, maar dat het hem geen snars kon schelen en dat hij was gekomen om muziek te horen. Vanaf dat moment vertel ik niet meer hoe moeilijk ik het heb gehad met een bepaalde passage en een oplossing heb gevonden in een dubbelfuga met een contrasubject in de zesde maat... enfin, laat maar.”

Mevrouw Kelemen brengt het gesprek op de praktijk van het muziek maken. Die wordt er in Nederland niet gemakkelijk op gemaakt, vindt ze, sprekend uit ervaring.

Hans Kox: „Dat heeft te maken met de religieuze achtergrond. De hele muziekwereld in noordelijk Europa werd doodgelegd op het moment dat Calvin (Franse uitspraak) verscheen. Terwijl Luther toch opmerkelijkerwijs altijd heeft gezegd: na theologie is muziek de hoogste kunst. Calvin, die een veel grotere invloed heeft uitgeoefend, en heeft gekregen in Nederland, heeft de muziek altijd een bijzonder slechte plaats toegekend...”

– Muziek als frivole gedraging. „Noem het maar een frivole bezigheid. Het prikkelde de zinnen van de mensen en dat mocht niet. Professor Nagel heeft meen ik ooit opgemerkt: wat heb ik aan zinnen als ze niet geprikkeld mogen worden. Dat is schitterend. Calvin zag het anders. Die zei: nee hoor, muziek prikkelt de zinnen zo zeer, taboe. Muziek bracht naar zijn idee op slechte gedachten. Ik ben juist het tegenovergestelde van mening. We hebben eeuwenlang met die filosofie geworsteld en we gaan nog steeds gebukt onder die erfenis. Dat is een van de redenen waarom er hier in Nederland zo verdomd weinig goede opera's zijn geschreven.”

– Muziek brengt dus in tegenstelling tot slechte gedachten goede. Is daar iets verduidelijkends over te zeggen? Hoe werkt dat? „Hoe werkt dat!? Dat moet ik even overdenken. Ik maak bijvoorbeeld mee dat leerlingen soms na jaren, zonder dat je ze daarom vraagt, je vertellen dat die of die muziek waar ik ze ooit op geweest heb, ze heel wat méér doet dan soortgelijke muziek die ze voordien speelden. Dat wil niet zeggen dat muziek je beter of minder goed maakt, maar zoiets is een indicatie voor een verrijking. Ik geloof dat muziek een heilzame werking kan hebben op de gedachtenvorming van de mens.”

– Maar die ervaring met muziek mondt toch niet uit in een gedachte? Het blijft bij een ervaring, een gevoel. „Nee, ik bedoel ook niet dat je een mens tot betere gedachten brengt door middel van muziek. In zijn >>>

algemeenheid vind ik, dat muziek op mensen een kamerende of opwindende invloed kan uitoefenen, zodanig, en nu komt het, dat het beste in die mens naar boven komt."

— Dat zijn dan de beste emoties. We blijven in de emotionele sfeer en bij de afwijzing van Calvijn.

„Ja, reken maar. Calvijn had heel goed door dat muziek een duidelijk emotionele invloed uitoefende, heel duidelijk. Het opmerkelijke is altijd, dat in de Nederlanden een picturale kunst van zeer hoog niveau floreerde. Het visuele heeft haast altijd het intellect als tussenstation. Het auditieve is direct en bovendien moet je je onmiddellijk eraan overgeven — je kunt niet wachten want dan is het voorbij. De musicus is daardoor direct verbonden met de toehoorder en beiden weten dat een bepaald moment nooit meer terug komt. Het spanningsveld dat daardoor ontstaat maakt muziek zo boeiend. Daarom zijn mensen bij Chopin en Tsjaikowski, om een paar grote romantici te noemen, zeer betrokken, omdat die zo sterk direct appelleren aan dat menselijke gevoel, die emotie. Het prikkelen van het voorstellingsvermogen, dat is zo belangrijk, dat is eenvoudig een van de wetten van het menselijk leven. Dat de mens zich laat prikkelen en zich zo compleet mogelijk, zoals hij zelf is, weet te uiten, dat vind ik erg belangrijk."

— Hoe staat u tegenover modernere componisten?

(aarzelend) „Moet dat nou wel? Ik zeg dan altijd altijd, jaren geleden al: ik schat al mijn collega's zeer hoog. En ook vind ik: iedereen moet op zijn eigen manier maar heilig worden."

— Is dat alles wat u wilt zeggen?

„Ja, dat meen ik. Het is mijn stiel niet, daar komt het op neer. Ik vind het wel jammer om daar veel... eh... van mijn kant... Nee, ik houd er niet van, ik ga een andere weg en iedereen mag vrij gaan zoals hij dat zelf wil en dat vind ik heel vanzelfsprekend. En waar we allemaal op uitkomen zullen we wel zien. Ik zeg altijd: alleen vanuit de verte zie je hoe hoog een berg is. Iedereen werkt met een bepaald ideaal voor ogen, een doel, en bouwt op bepaalde verworvenheden voort. Niemand staat geheel los van zijn omgeving. Ik voel me het meest geïnspireerd door het verleden. Dat wrijft men mij altijd aan. Maar het is zo: ik probeer altijd te denken in een historisch perspectief. We zijn een onderdeel van de historie, we hebben gewoon te maken met datgene wat in het verleden is geweest en dat niet alleen, vooral met wat gebleken is goed te zijn. Het heden en de toekomst zijn er niet zonder verleden. De opvatting dat het verleden niet meer bestaat, dat we ons daarmee niet kunnen verenigen of wat dan ook, is ijdele praat. De wereld bestaat al ik weet niet hoeveel miljoenen jaren, de mensheid bestaat al vele, vele eeuwen en je bent een heel klein

onderdeeltje in dat geheel. Dat bedoel ik niet verontschuldigend, ik bedoel dat we bezig zijn dat hele kleine deeltje te voltooien."

— Heeft u grote historische voorbeelden?

„Op het gebied van de opera komt Mozart je al direct voor de geest. Dat is dermate geniaal — een beladen woord, dat je wel moet gebruiken — dat je daar gewoon niet aan voorbij kunt gaan. Dat pakt je gewoon steeds. Als je ziet hoe hij in de Don Giovanni in de slotscenes bepaalde accoorden steeds weer opnieuw gebruikt, en dat niet alleen, wat voor een effect hij daarmee bereikt, dan zeggen we gewoon, ook vanuit theateraal oogpunt: dit is de combinatie die je vrijwel nooit tegenkomt, ongelooflijk. Datzelfde geldt voor Wagner. Ik weet wel dat Wagner een dermate stoute, in de oude betekenis van het woord, conceptie heeft, dat je je afvraagt hoe kun je dat ooit waarmaken. Maar hij heeft het waargemaakt! Als je de Ring' neemt, die over vier avonden verdeeld is — om zo'n boog te spannen, en dat niet alleen, om dat allemaal ook tot een goed einde te brengen! "

— Wat is uw mening over de opera in Nederland? Over een opera in Amsterdam wordt al heel lang gepraat.

„In België zijn zes echte operahuizen. In Nederland bestaan twee organisaties die opera's brengen in schouwburgen. Het is natuurlijk schandalig, dat mag ik gerust wel zeggen, dat er nog geen operagebouw bestaat in ons land. Dat is om razend van te worden. Twintig, vijftig jaar geleden heeft architect Bijvoet de eerste maquette voor een opera in Amsterdam gemaakt. Die werd goedgekeurd maar meneer Bijvoet is inmiddels 83 jaar geworden en heeft ondertussen zijn ontwerp acht of tien keer aangepast aan nieuwe inzichten. De plaats is allang vastgesteld. Eerst was er geld, maar toen ontstond er verschil van mening. Nu is er geen geld meer!"

Het is werkelijk té dol dat we in dit land, waar we beschikken over een dertien symfonie-orkesten en over ik weet niet hoeveel al dan niet geschikte zalen, waar die orkesten spelen, dat we eigenlijk geen enkele plaats hebben waar bepaalde werken geheel tot hun recht kunnen komen. Die toestand moet steeds weer aan de kaak gesteld worden. Ik heb wel eens gezegd: er zou een kabinet moeten vallen over een opera-gebouw. Dat zou verrukkelijk zijn."

— Toch gebeurt er hier en daar wel het een en ander.

„Ja, het feit dat er toch muziek gemaakt wordt is alleen te danken aan de mensen die vinden dat ze daar toch mee bezig moeten zijn omdat ze gegrepen worden door muziek. Terwijl de organisatie erachter volstrekt niet in verhouding staat tot de manier waarop ze muziek maken. De manier, waarop in dit land, en dat zeg ik zonder bitterheid, muziek moet

worden uitgevoerd, staat in een context en moet gebeuren op een manier, waarvan je je achteraf afvraagt hoe het toch nog tot een resultaat heeft kunnen leiden."

— Waaraan ligt dat? Aan Van Doorn?

„Ik noem geen namen, nu! Maar dit is zo'n lang verhaal. Naar mijn idee is de hele organisatie van het orkestwezen foutief en ga me niet vragen waarom want dat kost bladzijden!"

— Een paar regels dan.

„Te veel orkesten. Moeten te veel veelsoortige dingen doen. Op een te klein budget. Op een te eng terrein. Met te weinig uitzichtbiedende mogelijkheden."

— Hou zou daar verbetering in gebracht kunnen worden?

„Men moet beginnen ervan uit te gaan dat musici geen mensen zijn die in hogere sferen verkeren, die niets weten van vraag en aanbod, van organisatie etcetera. Het heeft veel goed gedaan dat in een aantal orkesten misici in de besturen of als adviseurs zijn opgetreden. Een bundeling van kracht die mogelijk moet zijn in een verlichte dictatuur. Dat zie ik wel zo, de beste democratie is altijd een verlichte dictatuur, ik citeer Voltaire, maar dit even terzijde. Ik zou wensen dat er een aantal mensen zou zijn dat het vertrouwen heeft van zowel de muzikwereld als van de politieke wereld — dat is verschrikkelijk belangrijk — en geef die dan eens carte blanche."

— Niet een groter budget?

„Dat is meteen een detail. Je moet eerst overeenstemming hebben over alle orkesten. Veronderstel dan eens: een groot computercentrum, zorg ervoor dat over heel Nederland bekend is waar de behoeften liggen van de mensen in de komende jaren — die zijn namelijk helemaal na te trekken — maak een programma en een organisatieschema en behandel dat in overleg met de orkesten. De noodzaak is duidelijk en ik vind het gewoon beschamend dat de dertien orkesten in Nederland dat nog steeds niet inzien en dat ze niets anders doen dan elkaar vliegen afvangen en elkaar dwars zitten... kortom, dat vind ik gewoon beschamend. In plaats van samenwerken en hun krachten — en die hebben die orkesten, ze hebben individuele kwaliteiten waar ik mijn petje voor afneem — in plaats van al die krachten bundelen... En op zo'n klein gebied als ons land waar we bijna bij elkaar op schoot zitten."

— Hoe ver strekt uw eigen ervaring met die situatie.

„Ik ben op vrijwel alle gebieden van het Nederlandse muziekleven werkzaam geweest, ook in het orkestwezen — bestuurslid, adviseur... Ik wil dit allemaal zeggen vanuit een ideëel standpunt maar ook vanuit een doelgerichte, pragmatische visie om het Nederlandse muziekleven te laten functioneren."

— Er is veel zelfvertrouwen voor

nodig om een zo omvangrijk werk als een opera te schrijven. Je kunt je niet veroorloven een verkeerde weg in te slaan.

„Daar is een kort antwoord op mogelijk. Enerzijds heeft elk creatief mens zijn momenten van zwakte, vertwijfeling. Anderzijds, vind ik wel, heeft hij een dermate groot vertrouwen in zichzelf, dat hij vindt dat wat hij aan het doen is ook goed is en dat dat moet gebeuren, ja. Ja."

— En dat blijkt later te kloppen.

„Ja zeker. Dat wil niet zeggen, dat er later geen veranderingen kunnen worden aangebracht natuurlijk.

Vergis je niet. Een opera is een project van tweeëneenhalf uur met een honderd medewerkers! Dat is wat ik ook altijd vertel over Verdi, als die bezig was met een opera: voortdurend veranderen. Maar het grote concept, de boog die gespannen is, blijft bestaan."

— Kunt u misschien in korte bevoordingen weergeven hoe uw opera muzikaal gesproken geplaatst kan worden. Ik vraag dit omdat nog maar weinigen er kennis van hebben kunnen nemen. Wat voor karakter heeft de muziek...

„Nou, kijk, ik kom nu toch enorm in het geweer! Ik vind zoiets helemaal niet belangrijk. Ik vind dat de mensen geprikkeld moeten worden, in de eerste plaats door het feit, dat De Nederlandse Operastichting zo driest is opera's uit te brengen van in wezen toch vrijwel onbekende Nederlandse componisten, in het algemeen gesproken, en het feit dat De Nederlandse Operastichting de operacultuur een beetje van de grond probeert te krijgen door componisten in staat te stellen opera's te maken. Je moet ook zien dat het een kwestie is van aanbod. Als er nu voldoende aandacht aan wordt besteed, worden de mensen aangespoord om te gaan kijken en luisteren. En dat zonder vooroordeel! Dat laatste is iets waar de muzikwereld de laatste decennia veel te veel onder gebukt is gegaan. Dat hokjes-idee van: dat zal wel avant-garde zijn, hokje 1, dat is een beetje behoudend, hokje 2, maar dat is helemaal reactionair, hokje 3 en dat sluit helemaal aan bij de traditie, hokje 4. Nou ja, dan blijf je helemaal nergens meer, dan is iedereen van tevoren al gediskwalificeerd. Daar ben ik helemaal tegen. Laat het publiek nu gewoon uit nieuwsgierigheid naar het theater gaan, zonder bedoelingen vooraf.

Het was niet voor niets dat er vroeger wel eens recitals werden gegeven door beroemde pianisten, die vooraf zeiden dat ze iets gingen spelen dat niet op het programma vermeld stond en waarvan ze achteraf pas vertelden wat het was.

In wezen heel eerlijk omdat het publiek niet de kans heeft gehad vooraf een oordeel over de muziek te vormen op grond van wat er over in de krant stond." ◀◀